

Claudio
Bolzman

Reflexions sobre la perspectiva intercultural a partir de la figura de l'estranger

Resum

Què significa ésser estranger? Quins són els mecanismes que s'articulen perquè una persona es percebi a si mateixa, o sigui percebuda pels altres, com a estrangera? Com es pot deixar de ser estranger? Respondre aquestes preguntes de manera explícita pot ajudar a aprofundir els posicionaments i els límits que suposa la perspectiva intercultural. Aquest article s'interessa per aquestes qüestions tot fonamentant-se en els treballs de quatre autors, provinents de la sociologia, però que es caracteritzen per la seva obertura interdisciplinària: Alfred Schutz, Georges Simmel, Norbert Elias i Abdelmalek Sayad.

Paraules clau: Estranger, Interculturalitat, Immigrant, Alteritat, Diferència, Complexitat

Reflexiones sobre la perspectiva intercultural a partir de la figura del extranjero

¿Qué significa ser extranjero? ¿Cuáles son los mecanismos que se articulan para que una persona se perciba a sí misma, o sea percibida por los demás, como extranjera? ¿Cómo se puede dejar de ser extranjero? Responder a estas preguntas de manera explícita puede ayudar a profundizar los posicionamientos y los límites que supone la perspectiva intercultural. Este artículo se interesa por estas cuestiones apoyándose en los trabajos de cuatro autores, provenientes de la sociología, pero que se caracterizan por su apertura interdisciplinaria: Alfred Schutz, Georges Simmel, Norbert Elias y Abdelmalek Sayad.

Palabras clave: Extranjero, Interculturalidad, Inmigrante, Alteridad, Diferencia, Complejidad

Reflections on the Intercultural Perspective on the basis of the Figure of the Foreigner

What does it mean to be a foreigner? What mechanisms are articulated for in order for a person to perceive herself, or be perceived by others, as a foreigner? How can you stop being a foreigner? Answering these questions explicitly can help us deepen our understanding of the positions and limits that make up an intercultural perspective. This paper addresses these issues by drawing on the work of four authors from the field of sociology who are characterized by their interdisciplinary openness: Alfred Schutz, George Simmel, Norbert Elias and Abdelmalek Sayad.

Keywords: Foreigner, Intercultural, Immigrant, Otherness, Difference, Complexity

Com citar aquest article:

Bolzman, C. (2013). "Reflexions sobre la perspectiva intercultural a partir de la figura de l'estranger". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 54, p. 49-60

Què significa ésser estranger?

▲ Què significa ésser estranger? Quins són els mecanismes que s'articulen perquè una persona es percebi a si mateixa, o sigui percebuda pels altres, com a estrangera? Com es pot deixar de ser estranger? Aquestes preguntes estan presents de manera implícita en la perspectiva intercultural, però només en comptades ocasions es tracten de manera explícita. Tanmateix, interessar-se per aquestes qüestions pot ser pertinent per clarificar i aprofundir els posicionaments i els límits que pressuposa la perspectiva intercultural.

De fet, els enfocaments interculturals naixen com a resposta crítica als enfocaments assimilacionistes (Bolzman, 2002; 2009). Per aquests últims, l'estranger és aquell que és diferent, l'Altre per definició, i per deixar de ser estranger ha d'esborrar les seves diferències, convertir-se en similar als membres del grup majoritari. En canvi, des de la perspectiva intercultural, l'estranger és aquell que no és reconegut en la seva diferència. Per deixar de ser estranger, no es tracta d'esborrar les particularitats, sinó de permetre que el reconeixement de la diferència sigui quelcom legítim, en el marc d'una construcció social comuna.

Des d'aquesta perspectiva, els estudis interculturals s'esforcen a destacar les lògiques dels actors definits com Altres, a construir les visions que els actors majoritaris tenen dels Altres, a analitzar les situacions conflictuals, a clarificar els malentesos amb la finalitat de fer possible la comunicació, la negociació, el fet de compartir mons comuns (Cohen-Emerique, 2011).

En quina mesura els autors *clàssics* que han treballat sobre la figura de l'estranger comparteixen les idees dels enfocaments interculturals sobre el que és un estranger i sobre com es pot deixar de ser estranger? Quines són les pistes de reflexió que aquests autors poden inspirar?

Per respondre a aquestes preguntes he optat per fonamentar-me en els treballs de quatre d'aquests autors, provinents, principalment, de la sociologia, però que es caracteritzen per la seva obertura interdisciplinària; ells han elaborat pistes complementàries que em semblen pertinents per entendre com es produeix socialment l'altre. Es tracta d'Alfred Schutz, Georges Simmel, Norbert Elias i Abdelmalek Sayad. Fora del seu reconegut valor intel·lectual, aquestes quatre figures van patir en carn pròpia la situació d'estrangeria i elaboraren, a partir de les seves pròpies experiències i d'un quadre teòric més ampli, les seves reflexions sobre el tema. Schutz i Elias van ser perseguits a Alemanya pel règim nazi i es van haver d'exiliar i buscar refugi en altres països. Sayad va conèixer el colonialisme francès amb Algèria i va viure la resta dels seus dies com a immigrant a França. Simmel, el gran dels cinc, potser fou qui va patir menys enurts, però fou un gran viatger.

Schutz explora la figura de l'estranger a partir de la fenomenologia social. Per a ell, estranger és qui no comparteix el sentit comú del grup en el qual participa. Per a Simmel, que adopta un enfocament interaccionista, l'estranger representa la figura de la mobilitat en un món sedentari; l'estranger és qui participa de la vida d'un grup sota la forma de l'exterioritat. Segon Elias, l'estranger s'ha de cercar en les relacions socials d'interdependència i el que l'interessa és com l'igual, aquell que és proper, és posat a distància, per tal de justificar formes de jerarquització social. Finalment, Sayad reprèn el tema de la mobilitat de Simmel, però des del punt de vista de l'estructuralisme genètic; per a ell, estranger és qui es desplaça cap a espais que han estat construïts institucionalment com a aliens i cap als quals no hauria d'anar.

Després de presentar aquestes diverses perspectives, discutirem, en la conclusió, les aportacions d'aquests autors que poden ser d'interès per a l'enfocament intercultural.

La perspectiva fenomenològica de Schutz

Segons Alfred Schutz (1964), per a comprendre què és ésser estranger, cal partir de l'experiència d'aquesta condició, cal posar-se en el lloc del que la viu. D'acord amb això, el punt central d'aquesta experiència rau en el fet que l'estranger es percep com un estrany (*stranger*¹), és a dir, com algú que no comparteix el sistema de pertinença, ni la trama de significacions del grup al qual mira d'incorporar-se, i pel simple fet d'haver estat socialitzat en un altre context. El sentit comú (trama de significats compartits, conjunt de sabers pràctics), des del punt de vista de qui s'incorpora més tard al grup, constitueix un tot incoherent, confús, relativament contradictori, en contrast amb el sentiment que acompanya els antics membres: coherent, clar i consistent, en ordre a la realització dels objectius pràctics que es persegueixen.

L'immigrant constitueix l'exemple característic de qui viu aquest tipus de situació, però l'anàlisi pot aplicar-se més àmpliament a tota persona que deixa el grup sociocultural en què participa habitualment i que s'ha d'incorporar, o desitja incorporar-se, a un grup diferent del seu. Els esquemes culturals prefabricats, que per als membres del grup semblen naturals i inqüestionables, per a l'estranger apareixen com a artificials. La seva manera de pensar habitual (*thinking as usual*) no coincideix amb la manera de pensar dels altres, pel fet que ell no va formar part de la tradició dinàmica que va contribuir a forjar aquests esquemes. Les receptes dignes de confiança –repetides incessantment pel grup i orientades a funcionar en la vida quotidiana i a comprendre's mútuament– a l'estranger li semblen poc clares ja que no formen part de la seva història. El nouvingut interpreta el nou vincle societari a partir del seu pensament *habitual*, que es comprova com a inadequat i

ineficaç. El problema rau en el fet que l'estranger no és un observador desinteressat, sinó algú que vol participar –formar part– de la vida del grup al qual arriba; necessita, per tant, interioritzar les noves regles perquè la seva acció sigui pertinent. No és pas que no tingui coneixements sobre el grup, el que és complex de la seva situació és que el seu saber esdevé estereotip en tant que fou adquirit per interactuar amb els membres del grup d'origen i no amb els del nou grup.

Però tot i que l'estranger pot conèixer, eventualment, el nou grup, li manca un esquema interpretatiu general capaç d'orientar-lo en un entorn desconegut fins ahir. Per comprendre la unitat de significat dels esquemes culturals als qual s'enfronta, els ha de traduir a partir d'esquemes habituals d'interpretació, amb tota la incertesa que això implica: comprendre els codis del grup és per a ell com aprendre un nou idioma. Pot adquirir amb relativa rapidesa les regles explícites, però li costa molt més captar les normes implícites: l'estranger és, precisament, qui no comprèn allò que s'entén implícitament. Això el fa diferent dels altres membres del grup, els quals no necessiten explicitar la seva manera d'interactuar ja que les seves accions duen la marca del que és habitual, dels automatismes, de la semi-consciència; el seu model cultural els proporciona solucions típiques per resoldre problemes típics enfrontats per actors típics.

El nou sentit comú no constitueix per a ell un instrument per resoldre problemes, sinó un problema en si mateix

L'estranger, en canvi, no en té prou amb un saber vague i implícit, necessita disposar d'un nou coneixement explícit, li és imprescindible esbrinar el perquè de les coses; a la inversa, si no accedeix a respostes clares, haurà de conformar-se amb un coneixement superficial, amb una pseudointimitat, amb una pseudotipicalitat, haurà de resignar-se a no estar mai segur si els seus actes són correctes o si ha comprès totalment les circumstàncies que l'envolten. Sota aquesta perspectiva, l'estranger és qui no percep el model cultural del grup al qual desitja incorporar-se –contrastant-se amb els qui han estat socialitzats en aquest model– com un refugi, sinó com una zona d'aventura. El nou sentit comú no constitueix per a ell un instrument per resoldre problemes, sinó un problema en si mateix.

Aquesta situació segella el seu distanciament d'allò que Schutz anomena els *ídols de la tribu*; a partir d'aquest moment, experimentarà una certa exterioritat cap a tot model cultural, l'eficiència del qual relativitza com a espai de protecció, ja que ha patit en carn pròpia la rigidesa dels models i n'ha comprovat els límits per resoldre el canvis. Sota aquestes premisses, l'estranger es converteix en un ésser marginal (Park, 1928), viu entre dos models culturals, sense adherir-se a cap dels dos si del que es tracta és de trobar l'empresonament en un refugi; tots dos models s'assemblen a un laberint a través del qual ha de circular. La seva adaptació al nou grup serà un procés de recerca contínua. Si té èxit podrà incorporar-se plenament al grup i deixarà (fins a cert punt) de ser estranger, cosa força inusual per a qui va emigrar ja d'adult.

En un altre assaig, aquesta vegada sobre la figura del retornat, Schutz (1964b) afegeix que l'individu que torna al seu país després d'una llarga absència, ja no veu com a naturals –si més no durant un temps– els codis socials que li semblaven evidents abans de partir; la manca d'interacció regular amb els altres produeix la sensació d'estrangeria: una vegada s'ha estat estranger, és difícil deixar de ser-ho del tot.

La perspectiva interaccionista de Simmel

Com Schutz, Simmel s'interessa també per la figura de l'estranger, però ho fa a partir d'un sentit diferent. Per a Simmel (1979), el que és prioritari no és la dimensió sociocognitiva, és a dir, la manera que té l'estranger i l'autòcton de percebre la realitat social, sinó la relació específica que s'estableix entre ells i que defineix el primer com un estranger i el segon com un autòcton. L'estranger, en establir contacte, apareix com una figura de la mobilitat, que es distingeix del seu revers, el sedentarisme, encarnat per l'autòcton. En efecte, segons Simmel, l'estranger és qui es percep a si mateix, i és percebut pels altres, com un viatger potencial; qui s'instal·la en un lloc del qual podria marxar de seguida: el comparteix només provisòriament amb els altres. Això implica que, per als qui es consideren membre inqüestionables del grup, l'estranger també en forma part, però sota la forma de l'exterioritat. Es tracta d'algú proper i llunyà alhora: viu amb els altres sense ser com ells; encara que sigui diferent, és part del grup, aquesta proximitat a distància –valgui la paradoxa– és la que defineix la seva condició d'estranger.

Per a Simmel, l'estranger és algú que es desplaça d'una societat a una altra, però no es tracta, des del punt de vista social, de qualsevol immigrant ni de qualsevol societat: és el comerciant qui es desplaça cap a una societat relativament autàrquica i sedentària, qui encarna la figura emblemàtica de l'estranger. El comerciant és, en aquest context, una figura exterior; qui porta productes que es poden obtenir només desplaçant-se, qui facilita l'intercanvi entre comunitats i que de vegades ho inventa, en qualsevol cas, en les seves formes més innovadores. Segons l'autor, el que defineix el comerç i la seva forma sublimada, que són les finances, és la mobilitat. Des del punt de vista d'estatus social, les relacions que l'estranger estableix amb la resta es limiten principalment a l'esfera econòmica contingent de l'intercanvi; no manté relacions orgàniques amb els sedentaris: ni de parentesc, ni de participació en grups professionals, ni de vida comunitària. La comunitat no pot exercir sobre l'estranger el mateix control social que exerceix sobre els seus membres, això és un control basat en una certa reciprocitat diferida, vinculada als llaços existents entre ells. Això no significa, tanmateix, que l'estranger no participi de la vida del grup, es tracta d'una participació a distància.

Aquesta combinatòria entre proximitat i distància s'expressa en l'objectivitat de l'estranger, també assenyalada per Schutz, tot i que per altres raons. L'objectivitat, per a Simmel, prové de la posició social de l'estranger, específicament, del seu arrelament pel que fa a les particularitats del grup. Això és el que fa que se situï als seus marges, sense que això signifiqui desinterès pel grup, sinó més aviat una barreja d'atenció i indiferència. I això té els seus avantatges: de vegades es recorre a l'estranger per a concloure litigis esdevinguts entre els membres del grup, ja que se suposa que està menys lligat a interessos particulars; de vegades juga el paper de confident de secrets que difícilment són revelats a l'interior del grup, per por que siguin ràpidament difosos en la comunitat. Però la seva manca de llaços orgànics amb el grup també té inconvenients i perills, el principal és el de convertir-se en boc expiatori en cas de conflicte; és la víctima ideal a la qual se li poden atribuir tots els mals, justament per la seva exterioritat. És cert que l'estranger –en concordança amb l'opinió de Schutz– és més lliure des del punt de vista pràctic i teòric, examina les relacions amb menys prejudicis i les sotmet a models més generals, per tal com semblaria no respectar la tradició, ni la pietat, ni els seus predecessors, encara que tot plegat, de vegades, esdevingui molest.

Un altre aspecte important assenyalat per Simmel –tot i que no només per ell– té a veure amb la referència lingüística amb la qual s'anomena l'estranger: se'l considera a través de la tercera persona del singular, això no obstant, rarament se'l considera un individu singular. L'actitud cap a l'estranger és més aviat general i abstracta, és percebut no en funció de les seves característiques particulars sinó com a exponent categorial; no és definit per les seves qualitats personals: simpàtic/antipàtic, gran/petit, etc.; és, per damunt de tot, estranger; distància i proximitat cap a ell resulten de la percepció de l'altre en virtut del seu estatus general. Simmel pren per cas la situació dels jueus a l'edat mitjana en relació amb el pagament d'impostos; per als cristians, la suma dels impostos varia en funció de la suma de les seves respectives fortunes; en canvi, els jueus tributaven la mateixa quantitat, independentment dels seus ingressos. És la pertinença a la categoria *jueu* la que defineix la suma dels impostos i no el poder econòmic individual, com en el cas dels cristians. Un exemple més recent –que vaig tenir l'oportunitat d'estudiar– fa referència a la sol·licitud d'asil a Suïssa. El sol·licitant no rep un tracte social en correspondència amb les seves qualitats personals, sinó en estreta relació amb el rol assignat a qui demana l'asil polític. Si els ciutadans suïssos o residents permanents reben ajuda social en funció de les seves característiques individuals (manca de treball o d'ingressos suficients) els sol·licitants estan obligats a continuar un itinerari determinat: viure de l'ajuda social i residir en un centre especialment habilitat per a ells, siguin quines siguin les seves característiques personals. Encara més, l'import de l'ajuda rebuda no arriba a la meitat de la que rep un resident, com si les seves necessitats bàsiques personals fossin menors en virtut de la pertinença a una categoria general (Bolzman, 2001).

Per sintetitzar la perspectiva de Simmel, l'estranger manté aleshores una relació de proximitat i distància respecte dels membres del grup originari, atesa la seva inserció econòmica específica i la seva mobilitat potencial.

Elias i les relacions d'interdependència

Una perspectiva sociològica complementària és la desenvolupada per Norbert Elias. Per a aquest autor, no és possible evocar el tema de l'estranger independentment dels qui es defineixen com a *no-estrangers*. Es tracta de dues figures elaborades a partir de relacions de dependència intergrupals. Per a Elias, l'estranger és un constructe social que té com a funció cohesionar i valorar els qui es defineixen com a no-estrangers. Si l'estranger no existís, podria igualment ésser inventat del tot. Elias elabora aquesta tesi a partir del seu estudi –en col·laboració amb John Scotson (1965)– referida a la situació concreta d'un suburbi obrer anglès, que els autors anomenen *Winston Parva*, per a preservar el seu anonimat. Es tracta d'un conjunt habitacional en què resideixen principalment obrers blancs protestants que treballen majoritàriament en les mateixes empreses i ocupen llocs similars. L'única diferència és que alguns han arribat al barri abans i uns altres ho han fet després; aquesta diferència mínima constituirà la base per crear barreres infranquejables entre tots dos grups. Haver arribat *després* a un lloc on ja existeix un grup establert és factor suficient per ser considerat estranger. En efecte, les famílies que van arribar al suburbi *abans* es consideren millors que les noves, les quals són objecte de segregació, estigmatització i rebuig per part de les *antigues*, encara que no es diferencien entre si ni des del punt de vista ètnic, ni lingüístic, ni cultural, ni de classe. L'estudi demostra que es pot *construir* els altres com a radicalment diferents, encara que siguin semblants, i com a inferiors, encara que siguin iguals; és la dinàmica del poder i de la identitat les que expliquen un racisme sense raça o formes d'exclusió sense fractura econòmica.

El grup dels establerts (*established*) se sent amenaçat en la seva posició social i en la seva identitat pels nous, els *outsiders*. Així, els primers intenten consolidar el seu poder i una autoimatge positiva tot emprant tota mena d'argücies per mantenir allunyats els segons dels llocs de decisió (juntetes de veïns, esglésies, clubs), tot reforçant la seva cohesió social. En insistir en la fractura i minimitzar el que els uneix, els *established* creen la sensació que hi ha diferències naturals entre els dos grups. Atribueixen, sistemàticament, tot el que és positiu a si mateixos i tot el que és negatiu als altres, jerarquitzant, d'aquesta manera, les diferències que els proporcionen una identitat positiva; assoleixen una major valoració en tant que els *outsiders* són considerats com a éssers humans de qualitat inferior. A través de mecanismes socio-cognitius complexos –generalització i moralització– s'erigeix en llei allò que no passa de ser una mera casuística de comportaments auto-referits quan cal assignar-los grandesa, i causal de rebuig allò que compromet les conductes de l'altre: *els nostres fills són ben educats i estudiosos, els seus no respecten l'autoritat, són tots uns delinqüents* –s'argüirà. Així mateix, en virtut d'un procés de violència simbòlica, en què s'empren relats amb base a simples rumors, els membres *outsiders* són sistemàticament degradats i desqualificats; se'ls descriu en termes de brutícia i fàstic: es designa el sector on resideixen com a *forat de rates*.

No és possible evocar el tema de l'estranger independentment dels qui es defineixen com a *no-estrangers*

El que es busca a través d'aquests atacs és presentar els *outsiders* com a naturalment inferiors i, per tant, els membres de l'altre grup com a superiors. Elias subratlla que les característiques d'uns i altres no existeixen més que en la relació, és a dir, en l'interior d'un sistema d'interdependències que es va construint lentament; allí, mentre uns pretenen representar la norma, els altres encarnen el seu revers, per tant, per comprendre la suposada *anomia* dels uns, cal estudiar com es produeix la *nomia* dels altres². Cal afegir-hi, tanmateix, que els *established* no només aconsegueixen produir aquesta imatge dualista per al seu propi consum, sinó que a més obtenen que els *outsiders* la comparteixin, tot arribant a interioritzar la superioritat moral dels primers; és a dir, l'estigmatització del grup *outsiders* té efectes sobre les consciències individuals de cada un dels membres d'aquesta categoria. La manca de cohesió interna dels nousvinguts els fa més difícil la seva defensa davant dels nous atacs i acaben creient-se els estigmes que els són atribuïts. Som davant del que Robert Merton anomena *profecia autoacomplerta*.

Els prejudicis vers els *outsiders* no resulten, doncs –si més no únicament–, de la socialització dels *established*, del seu estil cultural, com es podria pensar a partir del model de Schutz; aquests prejudicis no tenen com a fonament la integració social, atès que cohesionen el grup dominant rebutjant una part de la població. Segons la perspectiva d'Elias, l'estranger és, aleshores, un *outsider*, i és construït com a tal a fi de mantenir-lo socialment a distància, en una posició d'inferioritat sense amenaçar el lloc dominant dels *established*, facilitant d'aquesta manera la cohesió interna i reforçant l'autoimatge positiva dels últims. Aquest procés ve reforçat per la creença que el sedentarisme és la norma, i la mobilitat es l'excepció. Els *established* estimen que són els qui estan en moviment els qui s'hi han d'adaptar i que aquest procés és unilateral: des de les seves perspectives, no mereix cap esforç adaptar-se als nousvinguts.

Sayad i el treballador immigrant: una figura il·legítima i la seva utilitat necessària

Sayad (1991) comparteix la idea segons la qual el sedentarisme és la forma dominant d'organització social. Però per a ell, es tracta fonamentalment d'un sedentarisme sociopolític vinculat a l'estructuració del món en estats nació. La mobilitat a l'interior dels estats apareix com a legítima, ningú no se sorprèn que algú es traslladi d'una ciutat a una altra per tota mena de motius. La mobilitat interestatal, en canvi, apareix com un fet que escapa a la norma, és impensable; quan s'esdevé mereix ésser justificada. En un món dominat per la lògica econòmica, el treball passa a ser la justificació legítima d'una mobilitat que d'una altra manera seria injustificable. Tanmateix, no es trac-

ta de qualsevol treball: l'estranger ha de provar que la seva presència està vinculada a treballs útils per a l'economia que l'alberga, i no ha de competir amb els nacionals, la prioritat dels quals al mercat del treball és presentada com a natural.

La imatge d'estranger que emprà Simmel també justifica la seva presència a través del rol econòmic que desenvolupa, en tant que és capaç d'establir un pont entre l'interior i l'exterior tot servint-se de l'activitat comercial. Per a Sayad, tanmateix, la figura emblemàtica de l'estranger és el treballador immigrant, un treballador sovint d'origen rural, provinent d'una societat perifèrica que s'ha de proletaritzar i subordinar-se als interessos de l'economia d'una societat industrialitzada; no és un intermediari sinó un explotat. Encara més, en l'imaginari col·lectiu el terme mateix de *treballador immigrant* o d'*immigrant*, sense més, es converteix en sinònim d'obrer, tingui o no qualificació professional. Immigrant i obrer són, a més, objecte de la mateixa codificació social, aquella que fixa en tots els àmbits el rang que se'ls ha d'atorgar: sou mínim, mínim de guanys per a un mínim consum, mínim de consideració, etc. Aquest treballador és l'encarnació de l'home-feina: pura força productiva que cal alimentar permetent-li que reposi només el que és just i necessari. No per atzar, el tema de l'alimentació –guanyar-se el pa– travessa el discurs dels treballadors immigrants. Si l'immigrant suporta la seva condició estoicament, ho fa convençut que treballa per a la prosperitat, tot i que el seu esforç, en definitiva, es resolgui sobre tot en la prosperitat dels altres.

En l'imaginari col·lectiu el terme mateix de *treballador immigrant* es converteix en sinònim d'obrer, tingui o no qualificació professional

Des del moment en què l'immigrant es troba *vacant* (aturat, malalt, invàlid, accidentat, jubilat), és a dir, quan deixa de ser un treballador, de tenir un paper econòmic que legítimi la seva presència, la immigració és qüestionada; des del moment en què no pot mostrar utilitat, la seva presència es torna problemàtica. Fins i tot quan obté treball, la seva presència és percebuda com a provisòria; i l'immigrant interioritza aquesta condició, fins al punt que no arriba a concebre la seva presència si no és sota la forma de transitorietat, ja que tot s'orienta a recordar-li que la seva presència permanent està mancada de sentit, constitueix una anomalia que ha de ser reparada tot retornant a l'estat d'origen el més aviat possible. En aquest context, no pot concebre la seva estada en la nova societat més que com una ruptura de la normalitat que es prolonga mentre no retorni a la seva societat natal; viurà permanentment amb la nostàlgia d'un univers on va tenir un lloc no només com a treballador, sinó també com a ésser humà multidimensional. En virtut d'això, Sayad arriba a dir que *la nostàlgia és un pensament de l'estat*, és l'estat que l'imposa; en tant que immigrant i estranger, l'individu no serà reconegut mai com a subjecte de ple dret en la societat que el rep; per això somnia amb el retorn, retorn mític i constantment postergat³, en la mesura en què les condicions estructurals per al retorn es donen només per a una minoria. Es construeix d'aquesta manera una *dobla absència* (Sayad, 1999) de l'immigrant davant de les dues societats de referència.

Discussió

A través d'aquest recorregut, necessàriament esquemàtic, hem vist que existeix una pluralitat de perspectives que ens ajuden a comprendre com algú que es desplaça –tot i que el seu desplaçament sigui mínim– pot convertir-se en estranger. Amb Schutz, descobrim que ens podem transformar en estrangers quan interactuem amb grups de persones que han estat socialitzades d'una manera diferent a la nostra. Ens convertim, així, en imprevisibles per a ells i a la inversa, en un context on la gran majoria ha estat socialitzada per compartir una cultura implícita. Amb Simmel, observem que la mobilitat potencial, la relativa exterioritat en què ens situa respecte d'un grup sedentari, és la que ens transforma en estrangers. Amb Elias, constatem que el grup establert pot exagerar les diferències pel que fa als qui s'hi han afegit *a posteriori*, per tal que hi hagi cohesió i s'assenyali supremacia. Molts grups retraten negativament els altres, definits com a estrangers, per donar-se una identitat positiva en particular quan se sent amenaçat en el seu *status*. L'estranger és, doncs, qui es construeix a través de diferències de socialització i que es percep i és percebut com a diferent des del punt de vista cultural. Aquestes diferències poden ser accentuades a través de la interacció social, atès que l'estranger no participa de les mateixes xarxes socials i sí té una inserció econòmica específica. Això no obstant, com mostra Elias, un igual pot ser produït com un diferent i inferior a partir de distincions mínimes per donar cohesió, importància i prestigi al grup que el fabrica i el segrega.

Schutz, Simmel i Elias estudien mecanismes generals de les relacions socials. Sayad, el quadre institucional sociopolític. Aquest autor subratlla les paradoxes de la mobilitat contemporània *natural*, quan es produeix a l'interior d'un estat, i la seva complexitat quan travessa fronteres estatals, malgrat els processos de globalització. Amb l'increment de les migracions internacionals, el desfasament entre la manera de presentar la cohesió de les comunitats polítiques i la dada provinent de la multiplicitat de pertinençes que viu un nombre creixent d'individus tendeix a fer-se més visible. Es planteja, doncs, el problema del reconeixement de la complexitat, de la diferència com a dimensió constitutiva del grup. La perspectiva intercultural indica alguns processos que poden facilitar aquest reconeixement. Ens sembla pertinent, per acabar, situar-los en relació amb els enfocaments dels autors examinats.

Per a Schutz, la negociació intercultural és un treball que s'ha de realitzar sobretot per part de l'estranger. D'alguna manera, subestima el rol dels membres del grup d'acollida en aquesta negociació. En efecte, l'actitud més o menys oberta d'aquest grup pot facilitar o dificultar la integració de l'estranger en el nou entorn.

Des del punt de vista de Simmel, l'estranger és construït en interacció i només se'l reconeix en una posició marginal. Se l'accepta en la seva diferència, però se li obstaculitza l'accés a l'altra dimensió de la interculturalitat; la possibilitat de construir un món comú amb els altres.

Segons Elias, el reconeixement de l'Altre pel grup establert, la seva acceptació positiva, és problemàtica. Els *outsiders* han de lluitar per obtenir-la en una negociació fortament asimètrica. Només per mitjà de l'acumulació de recursos, socials i culturals, el grup d'*outsiders* pot fer valer el seu punt de vista als establerts. La negociació intercultural mai no serà, aleshores, un riu tranquil.

Pel que fa a Sayad, la legitimitat de l'estranger és problemàtica i s'ha de justificar constantment. Aquesta fragilitat estructural posiciona l'estranger en desavantatge en el moment que mira d'establir una relació intercultural.

El recorregut que hem fet ens faulta per pensar que la imatge de l'estranger sobreviurà, però adherida a nous continguts, en els quals és desitjable que les fronteres intergrupals tinguin una major permeabilitat. Un enfocament intercultural ben entès pot facilitar el treball d'obrir porositats en aquestes fronteres.

La imatge de l'estranger sobreviurà, però adherida a nous continguts

Claudio Bolzman
Escola de Treball Social
Universitat de Ciències Aplicades
de Suïssa Occidental (HES-SO/Genève)
claudio.bolzman@hesge.ch

Bibliografia

- Bolzman, C.** (2001). "Politiques d'asile et trajectoires sociales des réfugiés: une exclusion programmée? Le cas de la Suisse". Dins: *Sociologie et sociétés*, vol. 33, núm. 2, 133-158.
- Bolzman, C.** (2002). "Potentialités et dangers de l'approche interculturelle dans l'action sociale". Dins: E. Jovelin (éd.). *Le travail social face à l'interculturalité*, París: L'Harmattan.
- Bolzman, C.** (2009). "Modèles de travail social en lien avec les populations migrantes: enjeux et défis pour les pratiques professionnelles". Dins: *Pensée Plurielle*, 2, núm. 21, p. 41-51.
- Bolzman, C.; Fibbi, R.; Vial** (2001). "La famille: une source de légitimité pour les immigrés après la retraite? Le cas des Espagnols et des Italiens en Suisse". Dins: *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 17, núm. 1, p. 55-78.

- Cohen-Emerique, M.** (2011). *Pour une approche interculturelle en travail social, Théories et pratiques*. Rennes: Presses de l'EHESP.
- Elias, N.; Scotson, J. L.** (1997). *Logiques de l'exclusion*. París: Fayard.
- Park, R. E.** (1928). "Human Migration and the Marginal Man". Dins: *American Journal of Sociology*, vol. 33, núm. 6, p. 881-893.
- Sayad, A.** (1991). *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. Bruxelles: De Boeck-Wesmael.
- Sayad, A.** (1999). *La double absence. Des illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*. París: du Seuil.
- Schutz, A.** (1964). "The stranger. An essay in social psychology". Dins: A. Schutz. *Collected Papers II: Studies in social theory* (pp...). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Sayad, A.** (1964b). "The homecomer". Dins: A. Schutz. *Collected Papers II: Studies in Social Theory* (pp. ...). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Simmel, G.** (1979). "Digressions sur l'étranger". Dins: P. Fritsch & I. Joseph (Eds.). *L'école de Chicago: naissance de l'écologie urbaine*. París: Champ Urbain.

-
- 1 *The stranger* és, a més, el títol de l'assaig en el qual Schutz (1964) desenvolupa aquesta argumentació.
 - 2 La noció d'anomia fou introduïda en la sociologia per Emile Durkheim. Des del punt de vista etimològic, *nomos* en grec significa *ordre*; anomia significa, aleshores, desordre, absència de normes.
 - 3 Com vam poder observar en el cas dels immigrants espanyols i italians que van arribar a treballar a Suïssa els anys 1950 i 1960 (Bolzman, Fibbi & Vial, 2001).
-